

УДК 159.9

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Мілютіна К.Л., д. психол. н.,
професор кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Маркова І.Ю.,
студентка магістратури факультету психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу ігрової діяльності дошкільника, зокрема психологічних чинників (рівень інтелекту, рівень мовного розвитку, рівень сенсомоторики, рівень тривожності, наявність сиблінгів), що впливають на рівень розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами. Виявлено, що рівень розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами зумовлений вищеозначеними психологічними чинниками більшою мірою в дітей віком 4 роки, ніж у дітей віком 6 років. Розглянуто гру як явище, її види та попередні дослідження щодо впливу психологічних чинників на рівень розвитку гри.

Ключові слова: сюжетно-рольова гра, гра з правилами, сенсомоторний розвиток, тривожність, інтелект, мова.

Статья посвящена анализу игровой деятельности дошкольника, в частности психологических факторов (уровень интеллекта, уровень речевого развития, уровень сенсомоторики, уровень тревожности, наличие сиблингов), влияющих на уровень развития сюжетно-ролевой игры и игры с правилами. Показано, что уровень развития сюжетно-ролевой игры и игры с правилами обусловлен вышеуказанными психологическими факторами в большей степени у детей в возрасте 4 года, чем у детей в возрасте 6 лет. Игра рассмотрена как психологическое явление, ее виды и результаты исследований влияния психологических факторов на уровень развития игры.

Ключевые слова: сюжетно-ролевая игра, игра с правилами, сенсомоторное развитие, тревожность, интеллект, речь.

Milyutina K.L., Markova I.Yu. PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE GAMING ACTIVITY IN PRESCHOOL AGE

The article is devoted to the analysis of the game activity of a preschooler, in general – to the definition of which factors (intelligence level, level of speech development, level of sensorimotor behaviors, level of anxiety, presence of siblings) affect the level of development of the role-play and games with rules. It was found that the level of development of the story-role game and the game with rules is caused by the above psychological factors more in children aged 4 years than in children aged 6 years. Theoretically, the game was considered as a phenomenon, its types and previous studies on the influence of psychological factors on the level of development of the game.

Key words: story-role game, game with rules, sensorimotor development, anxiety, intellect, language.

Постановка проблеми. Гра є провідною діяльністю дитини, під час гри в дитини формуються та розвиваються життєво важливі навички. Визначення рівня інтелекту, рівня мовного розвитку, рівня сенсомоторики, рівня тривожності, наявності сиблінгів допоможуть краще зрозуміти причину виявленого рівня гри в дошкільника. Виявлення того, які саме чинники впливають на рівень розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами сприятиме кращому розумінню цих двох видів ігор та дасть змогу підібрати гру для дитини задля кращого розвитку тих чи інших навичок.

Постановка завдання. Мета статті – теоретично та емпірично проаналізувати проблему взаємозв'язку залежності рівня інтелекту, мовного розвитку, рівня сенсомоторики, рівня тривожності, наявності

сиблінгів та рівня розвитку гри в дітей дошкільного віку; порівняти сюжетно-рольову гру та гру з правилами та вплив на них досліджених психологічних чинників.

Виклад основного матеріалу. Психологи вважають гру провідною діяльністю дошкільника. Особливе місце в діяльності дошкільника займають ігри, які створюються самими дітьми, – творчі або сюжетно-рольові ігри. Як зауважувала Н.В. Краснощочкова, в грі дитина починає відчувати себе членом колективу, вона може справедливо оцінювати дії і вчинки своїх товаришів та свої власні [5]. З ускладненням гри та ігрового задуму почуття дітей стають більш усвідомленими. Гра виявляє переживання дитини, формуючи її почуття.

Виходячи з концепції Н.Я. Михайленко, розвиток сюжетної гри на різних вікових

етапах можна представити в наступній зведеній таблиці [7].

Н.Я. Михайленко виділяє 3 етапи формування сюжетної гри:

– на першому етапі (1,5 – 3 роки) педагог, розгортаючи гру, робить особливий акцент на ігровій дії з іграшками та предметами-заступниками, створює ситуації, які стимулюють дитину до здійснення умовних дій із предметом;

– на другому етапі (3 роки – 5 років) вихователь формує в дітей уміння приймати роль, розгортати рольову взаємодію, переходити в грі від однієї ролі до іншої. Найбільш успішно це можна здійснити, якщо будувати спільну гру з дітьми у вигляді ланцюжка рольових діалогів між учасниками, зміщуючи увагу дітей з умовних дій з предметом на рольову мову (рольовий діалог);

– на третьому етапі (5 – 7 років) діти повинні оволодіти вмінням вигадувати нові різноманітні сюжети ігор, погоджувати ігрові задуми один з одним. Із цією метою вихователь може розгорнути спільно з дітьми своєрідну гру – вигадкування, що протікає в мовному плані, основний зміст якої – вигадкування нових сюжетів, які включають у себе різноманітні події.

Відповідно до теорії вітчизняного психолога Д.Б. Ельконіна саме всередині рольової гри відбувається найбільш інтенсивний розвиток пізнавальної та особистісної сфери дитини. Д. Б. Ельконін вказував: «Гра – це така діяльність, в якій відтворюються соціальні відносини між людьми поза умов безпосередньої утилітарної діяльності» [10, с. 21].

Стадії в підпорядкуванні правилам у рольовій грі: 1. Правила відсутні, оскільки фактично ще немає ролі. Діти керуються стихійними бажаннями. 2. Явно правила ще не виявлені, але присутні в конфліктних

ситуаціях. 3. Правило явно виступає в ролі, але ще повністю не визначає поведінку і порушується під час виникнення миттєвого бажання зробити іншу привабливу дію. 4. Поведінка визначається взятими на себе ролями. Правила визначають все [10, с. 56].

Отже, найяскравішою концепцією розвитку гри є концепція Д.Б. Ельконіна, що найкраще відражає поетапне ускладнення розвитку сюжетно-рольової гри у зв'язку з віком дитини.

Ігрова діяльність впливає на формування довільності психічних процесів. Так, у процесі гри в дітей починають розвиватися довільна увага і довільна пам'ять. В умовах гри діти зосереджуються краще і запам'ятовують більше, ніж в умовах лабораторних дослідів. Свідома мета (зосередити увагу, запам'ятати і пригадати) виділяється для дитини раніше і легше всього в грі. Умови гри потребують від дитини зосередження на предметах, включених в ігрову ситуацію, на утриманні розігруваних дій і сюжету.

Н.В. Мікляєва зауважує, що ігрова ситуація та дії з нею чинять постійний вплив на розумовий розвиток дитини дошкільного віку [6]. Гра більшою мірою сприяє тому, що дитина поступово переходить до мислення в плані уявлень. У той же час досвід ігрових та особливо реальних взаємовідносин дитини в сюжетно-рольовій грі лягає в основу особливої властивості мислення, що дозволяє стати на точку зору інших людей, передбачити їх майбутню поведінку і залежно від цього будувати свою власну поведінку.

Рольова гра має визначальне значення для розвитку уяви. В ігровій діяльності дитина вчиться заміщати одні предмети іншими, брати на себе різні ролі. Усе це сприяє розвитку уяви. Вплив гри на розви-

Таблиця 1

Поетапний розвиток сюжетної гри на різних вікових етапах

Вік	Характер ігрових дій	Виконання ролі	Розвиток сюжету в уявній ситуації
3-4 роки	Окремі ігрові дії, що носять умовний характер.	Роль здійснюється фактично, але не називається.	Сюжет – ланцюг з двох дій, уявну ситуацію підтримує дорослий.
4-5 років	Взаємозв'язані ігрові дії, які мають чіткий рольовий характер.	Роль називається, діти можуть мінятися ролями в процесі.	Ланцюг з 3-4 взаємопов'язаних дій, діти самостійно утримують уявну ситуацію.
5-6 років	Перехід до рольових дій, що відображають соціальні особливості людей.	Ролі розподіляються на початку гри та тримаються до кінця.	Ланцюжок ігрових дій, об'єднаних одним сюжетом, що відповідні реальній логіці дій дорослих.
6-7 років	Відображення в ігрових діях відносин між людьми (підпорядкування, співробітництво). Техніка ігрових дій умовна.	Не тільки ролі, але і задум гри не проговорюються дітьми до її початку.	Сюжет тримається на уявній ситуації, дії різноманітні і відповідають реальним відносинам між людьми.

ток особистості дитини полягає в тому, що через неї вона знайомиться з поведінкою та взаємовідносинами дорослих людей, які стають зразком для її власної поведінки, також в ній вона набуває навичок спілкування, якостей, необхідних для встановлення контакту з однолітками. Захоплюючи дитину і змушуючи її підкорятися правилам, відповідно до взятої на себе ролі, гра сприяє розвитку почуттів та вольової регуляції поведінки.

У процесі ігрової діяльності починає складатися і навчальна діяльність, яка пізніше стає провідною діяльністю. Елементи навчання вводять дорослий, вони не виникають безпосередньо з гри. Дошкільник починає вчитися граючи – до навчання він ставиться як до своєї ролі в грі з певними правилами. Виконуючи ці правила, дитина непомітно для себе оволодіває елементарними учбовими діями.

Емпіричне дослідження психологічних чинників гри дошкільника мало на меті перевірку наявності глибинного каузального зв'язку між різними психологічними чинниками гри (рівнем інтелекту, мовним розвитком, сенсомоторним розвитком, рівнем тривожності, наявністю сиблінгів) та рівнем розвитку гри (як сюжетно-рольової, так і гри з правилами). Необхідно було визначити вплив рівня розвитку інтелекту, мовного, сенсомоторного розвитку, рівня тривожності, наявності сиблінгів на рівень розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами дошкільників (4 та 6 років) та визначити, в якому дошкільному віці краще розвинута сюжетно-рольова гра, а в якому – гра з правилами.

Дослідження проводилось у рамках науково-дослідної практики. Спочатку досліджувались психологічні чинники гри та рівні розвитку різних ігор у старших дошкільників (6 років), а вже потім – у дошкільників віком 4 роки. Дослідження рівня розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами проводилось після індивідуального дослідження кожного з дошкільників, задля формування довіри.

Кількісний та демографічний опис вибірки для проведення емпіричного дослідження. У дослідженні взяли участь дошкільники з різних груп віком 4 та 6 років ДНЗ № 23 «Веселка» м. Ізмаїл, Одеської об-

ласті. 21 дошкільник чотирирічного віку та 47 шестирічного віку. У цілому в дослідженні взяли участь 68 досліджуваних. Усі батьки були ознайомлені зі структурою та суттю дослідження та дали згоду на дослідження дошкільників.

Обґрунтування методичного інструментарію емпіричного дослідження. Методика Р.Р. Калініної – для визначення рівня розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами дітей віком 4 та 6 років; Ф. Гудінаф «Малюнок людини» – для визначення рівня інтелектуального розвитку дитини віком 4 та 6 років; Е.С. Зайцева, В.К. Шептунова «Тестова методика обстеження мови дітей віком 4-7 років» – для визначення рівня мовного розвитку; методика Е. Кіпхарда (для дітей 4 років) та методика Х. Зінхунбер «Визначення рівня сенсомоторного розвитку дитини» – для визначення рівня сенсомоторного розвитку дітей; Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен «Методика «Обери потрібне обличчя»» на визначення рівня тривожності дітей віком 4 та 6 років; наявність сиблінгів досліджувалась за допомогою методу опитування вихователів та самих дітей віком 4 та 6 років.

Кількісні результати дослідження представлені в таблицях та діаграмах (див. таблиця 2, таблиця 3, рис. 1, рис. 2).

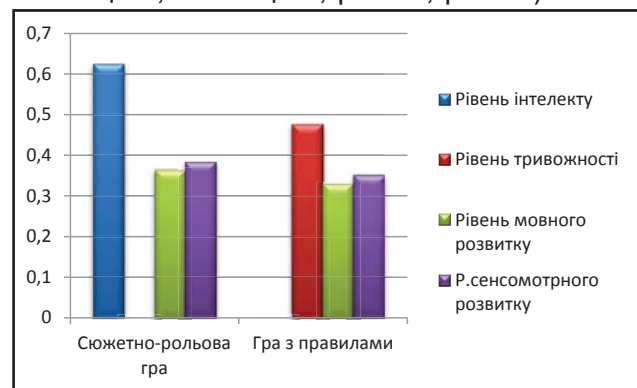

Рис. 1. Результати кореляційного аналізу дітей віком 6 років

Як видно з аналізу, між 2-ма явищами (інтелектом та рівнем сюжетно-рольової гри) прямий сильний взаємозв'язок (0,625**). Тобто чим більше рівень розвитку сюжетно-рольової гри, тим більший показник інтелекту старшого дошкільника. Частина гіпотези підтвердилась.

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу дослідження дітей віком 6 років.

	Р. інтел.	Р. тривожності	Р. мовного розв.	Р. сенсомот. р-ку	Наявність сиблінгів
Р. р. с-р гри	,625**	,229	,363*	,384*	-,035
Р. р. гри з правилами	,069	,476*	,327*	,350*	-,070

Під час дослідження зв'язку між рівнем розвитку гри з правилами та рівнем інтелекту цього зв'язку не визначено (0,069), оскільки $\text{Sign.}(Знч.) > 0,05$. Це може бути зумовлено тим, що в грі з правилами діти мало виражають свої інтелектуальні здібності, орієнтуючись на правило, що їм дано.

Сюжетно-рольова гра та рівень тривожності: кореляція є, але вона слабка (0,229). Тобто чим більше рівень тривожності, тим краще розвинена сюжетно-рольова гра. Можливо, це зумовлено тим, що свою тривожність діти направляють у гру та там її виражають. Гіпотеза не підтвердилась.

Гра з правилами та тривожність: кореляція слабка (0,476*), але вона все-таки свідчить про прямий зв'язок явищ. А саме: чим вище рівень розвитку гри з правилами, тим вище тривожність. Можливо, це зумовлено тим, що рівень тривожності провокує дітей на менший ризик. І коли вони чують правило від експериментатора, вони виконують його, щоб підсвідомо зменшити свій рівень тривожності.

Мовний розвиток та сюжетно-рольова гра: прямий слабкий кореляційний зв'язок (0,363*). Чим більше рівень мовного розвитку, тим більший рівень розвитку сюжетно-рольової гри. Це пояснюється тим, що в сюжетно-рольовій грі критерій «рольова мова» відіграє важливу роль, адже чим яскравіша, правильніша рольова мова, тим вище і рівень гри.

Гра з правилами та рівень розвитку мови: теж слабка кореляція (0,327*). Чим більше рівень розвитку гри з правилами, тим більший рівень розвитку мови. В оцінці гри з правилами теж є критерій оцінки рольової мови, адже оцінити гру з правилами лише за критерієм підпорядкуванню правилу не доцільно. Тому отримано результат, що чим краще розвинена мова, тим краще рівень розвитку гри з правилами, тим яскравіша та повніша гра загалом.

Розглянемо рівень сенсомоторного розвитку та рівень розвитку кожного з типів гри.

Сюжетно-рольова гра та загальний рівень сенсомоторного розвитку: слабка, але значима кореляція (0,384*). Чим більший рівень розвитку сюжетно-рольової гри, тим кращий рівень сенсомоторного розвитку. Це пояснюється тим, що для кращої гри

необхідно мати гарне зорове сприймання, слух, мовний розвиток, гарний розвиток великої та дрібної моторики.

Після комплексного дослідження дітей віком 6 років досліджувались діти віком 4 роки.

Маємо таку таблицю кореляційних зв'язків (табл. 3).

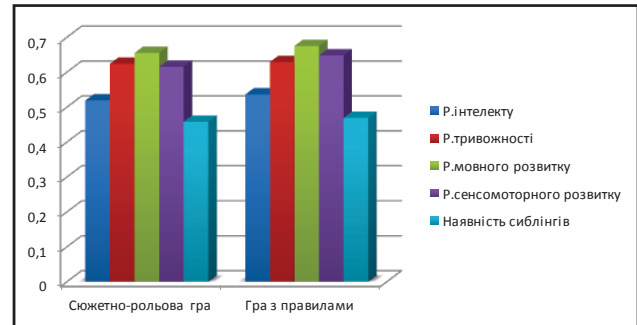

Рис. 2. Результати кореляційного дослідження дітей віком 4 роки

Рівень розвитку інтелекту та рівень розвитку сюжетно-рольової гри: частина гіпотези підтвердилась. Прямий середній кореляційний зв'язок (,519*). Чим вище рівень розвитку сюжетно-рольової гри, тим вище рівень інтелекту.

Прямий середній кореляційний зв'язок між явищами: гра з правилами та рівень інтелекту (0,536*). Частина гіпотези підтвердилась. Чим вище рівень розвитку гри з правилами, тим вище рівень інтелекту.

Пряма значима кореляція – між рівнем сюжетно-рольової гри та рівнем тривожності (0,624**). Гіпотеза не підтвердилась. Адже результат свідчить про те, що чим більше рівень розвитку сюжетно-рольової гри, тим вище рівень тривожності. Можливо це тому, що тривожні діти виражають свою тривожність у сюжетно-рольовій грі.

Гіпотеза не підтвердилась і щодо рівня розвитку гри з правилами та рівнем тривожності (0,629**). Адже результат свідчить про те, що чим більше рівень розвитку гри з правилами, тим вище рівень тривожності. Можливо, це зумовлено тим, що тривожні діти виражають свою тривожність у грі.

Щодо мовного розвитку та рівня розвитку сюжетно-рольової гри: гіпотеза підтвердилась, пряма статистично значуща коре-

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу дітей віком 4 роки

	Р. інтел.	Р. тривожності	Р. мовного розв.	Р. сенсомот. р-ку	Наявність сиблінгів
Р. р. с-р гри	,519*	,624**	,655**	,615**	,458*
Р. р. гри з правилами	,536*	,629**	,675**	,648**	,469*

ляція (0,655**). Чим вище рівень розвитку сюжетно-рольової гри, тим вище рівень мовного розвитку.

Гра з правилами та мовний розвиток: гіпотеза теж підтвердилась. Прямі статистично значущі кореляції (0,675**). Чим вище рівень розвитку гри з правилами, тим вище рівень мовного розвитку.

У дітей віком 4 роки як сюжетно-рольова гра, так і гра з правилами розвинена в середньому краще, ніж рівень розвитку гри з правилами та сюжетно-рольова гра у дітей віком 6 років.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки.

Проаналізовані психологічні чинники дійсно мають вплив на рівень розвитку сюжетно-рольової гри та гри з правилами. Але вплив не завжди є, і головна причина в тому, що досліджувані показники того чи іншого явища не були представлені в досліджуваній грі.

Як видно, найбільше гіпотез підтвердилось із приводу дітей віком 4 роки. Це зумовлено тим, що критерії оцінки того чи іншого психологічного чинника були представлені в подальшій грі. Виходячи з результатів, не підтвердились гіпотези з приводу рівня тривожності та рівня розвитку різних типів ігор. Як вже зазначалось, це зумовлено тим, що тривожні діти виражають свою тривожність у грі.

Результат дослідження показав, що в дітей віком 4 роки як сюжетно-рольова гра, так і гра з правилами розвинена в середньому краще, ніж рівень розвитку гри з правилами та сюжетно-рольова гра у дітей віком 6 років. Це зумовлено індивідуальними особливостями осіб, що ввійшли до вибірки, їх стану на момент дослідження рівня розвитку гри, стану здоров'я, рівня соціалізації, ступеня довіри до досліджуваного, ступеня відповідності загального розвитку бажаному розвитку у цьому віці.

Загалом, гіпотези з приводу наявності зв'язку між інтелектом, рівнем сенсомоторного, мовного розвитку, рівня тривожності, наявності сиблінгів та рівнем розвитку гри з правилами та сюжетно-рольової гри підтвердились у дітей віком 4 роки. Це зумовлено саме вибіркою, в яку були враховані результати дітей з особливостями розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дегтярьова Ю.В. Психолого-педагогічні основи формування досвіду моральної поведінки дошкільника засобами сюжетно-рольової гри / Ю.В. Дегтярьова // Журнал «Відкритий урок». – 2014. – 42 с.
2. Деркунская В.А. Педагогическое сопровождение сюжетно-ролевых игр детей 4–5 лет / В.А. Деркунская, А.Н. Харчевникова. – М. : Центр педагогического образования, 2012. – 142 с.
3. Затулина Г.Я. Развитие речи дошкольников. Средняя группа. Методическое пособие / Г.Я. Затулина. – М. : Центр педагогического образования, – 2015. – 160 с.
4. Коломенский Я.Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика профилактика и коррекция / Я.Л. Коломенский, Е.А. Панько, С.А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
5. Краснощекова Н.В. Сюжетно-ролевые игры дошкольного возраста / Н.В. Краснощекова – Ростов-на-Д. : Феникс, 2008. – 251 с.
6. Микляева Н.В. Когнитивное и речевое развитие дошкольника / Н.В. Микляева. – М. : Сфера, 2015. – 128 с.
7. Михайленко Н.Я. Организация сюжетной игры в детском саду: пособие для воспитателя / Н.Я. Михайленко, Н.А. Короткова. – М. : «Гном и Д», 2000. – 96 с.
8. Скворцова В.О. Интеллект + креатив: развитие творческих способностей дошкольников / В.О. Скворцова. – М. : Феникс, 2009. – 224 с.
9. Шокова Э.М. Возрастные особенности детей дошкольного возраста / Э.М. Шокова. – М. : Академия, 2013. – 272 с.
10. Эльконин Б.Д. Детская психология / Б.Д. Эльконин. – М. : Академия, 2007. – 384 с.